

Peranan Harem dalam Institusi Sosial dan Politik Uthmaniyyah
(The Role of Harem in Ottoman Social and Political Institution)

Nurul Syafina Rosman,* Ermy Azziaty Rozali,** Ezad Azraai Jamsari***
& Mohd Roslan Mohd Nor****

Abstrak

Sejarah institusi harem menjadi perhatian dalam kalangan para pengkaji Uthmaniyyah disebabkan oleh penglibatan luar biasa golongan wanita dalam hal-ehwal pentadbiran politik, ketenteraan dan hubungan antarabangsa. Kemunculan beberapa tokoh kepimpinan wanita Uthmaniyyah seperti Hurrem Sultan, Kosem Sultan dan Turhan Sultan membuktikan institusi ini sangat signifikan dan bersifat dinamik. Oleh hal yang demikian, makalah ini diketengahkan bagi meneliti sejarah institusi harem secara umum dalam Kerajaan Uthmaniyyah, di samping menganalisis isu-isu berkaitan peranan institusi harem ini dalam aspek sosial dan politik Uthmaniyyah. Kajian ini menggunakan pendekatan kaedah kualitatif menerusi reka bentuk kajian sejarah dan analisis kandungan dalam mengumpul serta menganalisis maklumat daripada bahan dan sumber ilmiah yang relevan. Hasil daripada penelitian yang dijalankan, kajian ini menghujahkan bahawa peranan utama institusi harem dalam aspek sosial ialah pemerihaln segregasi ruang khas bagi wanita. Manakala dalam aspek politik pula, harem mempunyai peranan yang signifikan dengan memberikan kesan terhadap hal-ehwal pentadbiran Kerajaan Uthmaniyyah khususnya pada abad ke-16M dan abad ke-17M. Institusi harem bertanggungjawab terhadap kelangsungan pentadbiran dengan melahirkan para pewaris takhta dan membentuk dimensi baru politik luaran Uthmaniyyah melalui peranan sebagai ejen diplomatik.

Kata kunci: Harem, Kerajaan Uthmaniyyah, Kosem Sultan, sejarah politik, hubungan diplomatik

Abstract

The history of harem institution has been a subject of interest among researchers on the Ottoman era for the reason of extraordinary involvement of women in administrative affairs of Ottoman politics, military and international relations. The emergence of some prominent Ottoman female figures such as Hurrem Sultan, Kosem Sultan and Turhan Sultan proved that the harem institution is very significant and dynamic. Therefore, the purpose of this article is to study the history of the Ottoman harem institution in general, besides analysing related issues on its role in the social and political aspects. This research uses a qualitative approach through the methods of historical study and content analysis, in gathering and analysing information from relevant materials and academic sources. From the results of the study, this research argues that the main role of the harem institution in the social aspect is the segregation of women to assigned spaces. In the political aspect, the harem has a significant effect on Ottoman administrative affairs, particularly in the 16th and 17th centuries. The harem institution was responsible for the continuity of administration, by giving birth to heirs for the throne and shaping a new dimension for the Ottoman's international relations or external affairs through the role of diplomatic agents.

Keywords: Harem, Ottoman era, Kosem Sultan, political history, diplomatic relations

Pengenalan

Harem secara umumnya merupakan ruang privasi di dalam kediaman yang dikhaskan untuk golongan wanita.¹ Pendefinisian berdasarkan kenyataan sarjana lain pula menghuraikan harem sebagai satu

* Nurul Syafina Rosman (BIS), Postgraduate Researcher, Research Centre for Arabic Language and Islamic Civilization, Faculty of Islamic Studies, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor, Malaysia. Email: P104157@ukm.edu.my.

** Ermy Azziaty Rozali (Ph.D), Associate Professor, Research Centre for Arabic Language and Islamic Civilization, Faculty of Islamic Studies & Institute of Islam Hadhari, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor, Malaysia. Email: ermy@ukm.edu.my.

*** Ezad Azraai Jamsari (MIS) (corresponding author), Senior Lecturer, Research Centre for Arabic Language and Islamic Civilization, Faculty of Islamic Studies, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor, Malaysia. Email: ezad@ukm.edu.my.

**** Mohd Roslan Mohd Nor (Ph.D), Professor, Department of Islamic History and Civilization, Academy of Islamic Studies, University of Malaya, 50603 Kuala Lumpur, Malaysia. Email: m_roslan@um.edu.my.

¹ M. Greene (2009), "Harem," dalam *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, G. Agoston, & B. Masters (ed.), New York: Facts on File, h. 249.

daripada bahagian yang diperuntukkan kepada wanita dan keluarga diraja, situasi itu seolah-olah membentuk istana dalam sebuah istana.² Perkataan harem juga membawa makna penghormatan, kesucian, kemuliaan dan hanya digunakan secara khusus bagi merujuk kepada wanita.³ Dalam konteks Kerajaan Uthmaniyyah, harem pula ialah kata nama yang mempunyai dua takrifan, iaitu pertama bagi merujuk isteri-isteri sultan dan kedua pula ialah tempat kediaman mereka yang juga dikenali sebagai harem atau secara spesifiknya, *imperial harem*.⁴ Menurut Iyigun,⁵ *imperial harem* dalam Kerajaan Uthmaniyyah juga disebut sebagai *harem-i-hümâyûn*, didiami oleh ahli keluarga diraja termasuk isteri, putera dan puteri diraja serta para pelayan sultan.

Pendefinisian dan konsep harem boleh berubah mengikut keadaan dan situasi. Pertama, ia merujuk kepada sistem harem yang ringkas seperti di rumah atau kediaman biasa. Manakala kedua ialah sistem harem yang lebih kompleks, iaitu seperti yang terdapat di istana dan turut dikenali sebagai *imperial harem*. Perbezaan *imperial harem* dan harem yang biasa ialah pada binaan struktur bangunannya, iaitu penekanan terhadap prinsip rekaan seperti keluasan dan artikulasi ruang.⁶ Konsep dan sistem harem yang ringkas hanya melibatkan kediaman yang dihuni oleh wanita dalam sesebuah keluarga sahaja. Sementara konsep dan sistem harem dalam Kerajaan Uthmaniyyah pula adalah sangat kompleks kerana melibatkan penghuni wanita yang bukan sahaja dalam kalangan keluarga diraja, malah juga wanita kebanyakan yang menjadi pegawai atau hamba dalam institusi tersebut.

Orientalis yang bersifat agak berlebihan menganggap wanita Uthmaniyyah menjadi tawanan di dalam harem, ditekan dan dikekang sepanjang hidup.⁷ Stereotaip tersebut memberikan perspektif yang negatif terhadap kedudukan wanita dalam kerajaan Uthmaniyyah. Sebahagian wanita merasakan institusi harem menjadi medium terbaik kerana memberikan peluang untuk membina kehidupan baru. Manakala sebahagiannya pula menganggap harem sebagai sebuah institusi yang boleh menyekat kebebasan wanita. Penilaian terhadap kedudukan institusi harem adalah bersifat subjektif, namun demikian wanita-wanita tersebut sebenarnya mempunyai hak dan peranan dalam ruang lingkup yang tersendiri. Wanita yang mendiami harem berpeluang menjadi sebahagian daripada keluarga diraja, bekerja di dalam institusi ini dan memperolehi imbuhan kewangan yang amat memuaskan, dibebaskan apabila sudat tamat perkhidmatan, berkahwin dan malah membina kehidupan sendiri.

Transformasi dan penambahan populasi harem Uthmaniyyah pada abad ke-16M merupakan titik tolak kepada perubahannya dari sebuah kediaman eksklusif kepada institusi yang sangat kompleks. Institusi harem sangat signifikan dengan memainkan peranan dalam aspek sosial dan politik Kerajaan Uthmaniyyah. Kurban⁸ menghujahkan bahawa harem merupakan lambang kehidupan privasi sultan Kerajaan Uthmaniyyah, selain itu memiliki misi politik dengan mewujudkan institusi kekeluargaan bagi sultan dan pegawai kerajaan. Menurut Görgün-Baran⁹ pula, harem bukan sahaja menempatkan kediaman bagi sultan tetapi juga antara sumber kekuatan yang menentukan hala tuju senario politik dan sosial Kerajaan Uthmaniyyah. Kenyataan tersebut menjadi titik tolak kepada penelitian yang lebih mendalam berkaitan peranan institusi harem dalam aspek sosial dan politik.

Institusi Harem dalam Kerajaan Uthmaniyyah

Sultan Uthmaniyyah membina harem di setiap istananya dan mempunyai konteks makna yang lebih meluas dengan bukan hanya sebagai tempat privasi, tetapi juga bermaksud sebagai kediaman yang membahagiakan atau *Dar'üs-sade*.¹⁰ Harem sangat sinonim dengan Istana Topkapı, sungguhpun pada hakikatnya harem juga boleh didapati di istana-istana lain seperti di Istana Edirne, *Eski Saray* dan Istana Dolmabahçe. Hal ini berkemungkinan kerana Istana Topkapı merupakan kompleks kediaman dan

² H. Inalcik (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, I. Norman & C. Amber (terj.), London: Weidenfeld & Nicolson, h. 85.

³ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press, h. 5.

⁴ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, I. Ercan (terj.), Rotterdam: IUR Press, h. 384.

⁵ M. Iyigun (2008), "Lessons from the Ottoman harem (on ethnicity, religion and war)," Conference on Economic History, h. 5.

⁶ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 6.

⁷ A. Sancar (2014), *al-Mar'ah al-'Uthmaniyyah bayna al-Haqa'iq wa al-Akadhib*, Samir 'Abbas al-Sayyid Zahran (terj.), Kaherah: Dar al-Nayl, h. 38.

⁸ S. Kurban (2017), "Topkapı Palace as a moral and political institutional structure in the Ottoman palace organization," *International Journal of Humanities and Social Science*, Jil. 7, Bil. 3, h. 101-108.

⁹ A. Görgün-Baran (2016), "A woman leader in Ottoman history: Kösem Sultan (1589-1651)," dalam *Women Leaders in Chaotic Environments Examinations of Leadership Using Complexity Theory*, Ş.Ş. Erçetin (ed.), Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, h. 74.

¹⁰ A. Görgün-Baran (2016), "A woman leader in Ottoman history: Kösem Sultan (1589-1651)," h. 75.

pentadbiran semasa era kegemilangan kerajaan Uthmaniyyah dan ia berfungsi untuk satu tempoh masa yang lama. Istana ini sering disalah tafsir dan digambarkan sebagai kediaman yang mewah dan tempat berhibur bagi para sultan.¹¹ Walau bagaimanapun, Istana Topkapı sebenarnya menjadi istana utama dan kompleks pentadbiran kepada Kerajaan Uthmaniyyah yang berfungsi sepenuhnya dalam urusan rasmi bermula pada abad ke-15M hingga abad ke-19M.

Pembinaan Istana Topkapı bermula pada tahun 1459 setelah Istanbul menjadi ibu kota bagi Kerajaan Uthmaniyyah dan peranan utamanya adalah untuk mencerminkan pemerintahan kerajaan ini.¹² Istana Topkapı dibina di atas kawasan yang tinggi, berhadapan dengan selat Bosphorus, Laut Marmara dan sebuah kawasan yang dipanggil sebagai *Golden Horn*.¹³ Kompleks Istana Topkapı ini merupakan model sebuah bandar pentadbiran yang serba lengkap dengan pelbagai kemudahan yang dihuni oleh beribu orang dan seolah-olah membentuk sebuah bandar di dalam bandar.¹⁴ Istana Topkapı terbahagi kepada tiga bahagian utama, iaitu pertama ialah *birun* (bahagian luar istana), kedua pula ialah *enderun* (bahagian dalaman istana) dan ketiga ialah harem; ketiga-tiga bahagian ini membentuk sistem yang kompleks.¹⁵

Transformasi harem berlaku secara berperingkat berdasarkan keperluan dan kehendak semasa. Pada peringkat awal, proses latihan dan pendidikan harem dilaksanakan di *Eski Saray*, setelah itu harem yang terpilih akan dihantar ke Istana Topkapı untuk berkhidmat kepada sultan.¹⁶ Kemudian pada abad ke-16M, proses integrasi kediaman keluarga diraja yang berlaku semasa era Suleyman I telah mendorong perpindahan harem dari *Eski Saray* ke Istana Topkapı.¹⁷ Malah perkara tersebut turut didorong oleh perancangan Hurrem Sultan yang mahu penempatan semula harem setelah berlakunya kebakaran di *Eski Saray* pada tahun 1536.¹⁸ Perpindahan harem ke Istana Tokapi ialah secara komprehensif semasa pemerintahan Murad III.¹⁹ Pada abad ke-16M ini juga, sultan Uthmaniyyah melakukan pengubahsuaian dengan melebarkan keluasan dan ruang harem, menambah *pavilion* (astaka dataran) baru di kawasan taman dan di pesisir pantai.²⁰

Sistem Pengurusan Institusi Harem

Harem acapkali digambarkan sebagai institusi gundik yang diwujudkan semata-mata untuk tujuan seksual para sultan Uthmaniyyah.²¹ Namun demikian, sebaliknya harem ialah institusi berstruktur, mempunyai sistem hierarki dan stratifikasi sosial tersendiri, protokol, pendidikan dan latihan yang ketat.²² Struktur hierarki institusi harem terbahagi kepada dua bahagian, iaitu cabang sosial dan dan juga pentadbiran.²³ Pembahagian tersebut membezakan status, kedudukan dan kehidupan wanita di dalam harem. Argit²⁴ menjelaskan terdapat sebilangan harem yang mempunyai hubungan langsung dengan sultan dan melahirkan para pewaris takhta, manakala sebahagiannya pula berkahwin dengan pegawai kerajaan dan majoriti harem hanya berstatus sebagai hamba sahaja. Harem yang menjadi hamba dimerdekakan sekiranya ingin berkahwin atau setelah cukup tempoh perkhidmatan dan kemudiannya diberikan gelaran *cirag*.²⁵

¹¹ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, h. 384.

¹² M.E. Salgamcioglu et al. (2017), "Topkapi Palace: Reflections on social and spatial order," *Proceedings of the 11th Space Syntax Symposium*, h. 1.

¹³ S. Shaw (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Jil. 2, New York: Cambridge University Press, h. 59; L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 119.

¹⁴ A.R. Abdullah (2019), *Ensiklopedia Sejarah Turki: Membongkar Sejarah Zaman Sebelum Uthmaniyyah dan Zaman Uthmaniyyah*, Petaling Jaya: Hijjaz Records Publishing, h. 210.

¹⁵ E. Seles (2004), "Representation(s) of Topkapi Palace," Tesis Sarjana, Institute of Fine Arts, Bilkent University, h. 40.

¹⁶ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 124.

¹⁷ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 119.

¹⁸ E.A. Jamsari & F.M. Zain (2002), "Penglibatan wanita dalam politik istana: Peranan harem dalam Dawlah Uthmaniyyah," dalam *Ketokohan Wanita Islam: Teladan dan Cabaran*, S.S. Hassan et al. (ed.), Bangi: Jabatan Pengajian Arab dan Tamadun Islam, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, h. 74.

¹⁹ L.K. Ocağan (2017), "The changing dynamics of the Ottoman patronage networks (late 16th and early 17th centuries)," *Archivum Ottomanicum*, Jil. 34, h. 9-18.

²⁰ M.E. Salgamcioglu et al. (2017), "Topkapi Palace: Reflections on social and spatial order," h. 7.

²¹ A.R. Abdullah (2019), *Ensiklopedia Sejarah Turki: Membongkar Sejarah Zaman Sebelum Uthmaniyyah dan Zaman Uthmaniyyah*, h. 210.

²² B.İ. Argit (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, Cambridge: Cambridge University Press, h. 38.

²³ L. Webber (2013), "Comparing harems: Abbasid and Ottoman harem organization," Senior Honors Theses, Department of History, The College at Brockport, State University of New York, h. 2.

²⁴ B.İ. Argit (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, h. 78.

²⁵ A.R. Abdullah (2019), *Ensiklopedia Sejarah Turki: Membongkar Sejarah Zaman Sebelum Uthmaniyyah dan Zaman Uthmaniyyah*, h. 388.

Peirce²⁶ membahagikan golongan harem kepada tiga kategori, iaitu pertama ialah golongan elit, kedua pula ialah kumpulan pertengahan yang terdiri daripada kakitangan pentadbiran dan pelatih, manakala ketiga ialah golongan harem yang tiada kedudukan tetapi berkhidmat dan bekerja di dalam institusi tersebut sebagai hamba. Manakala Akgündüz dan Öztürk²⁷ pula membahagikan harem kepada dua bahagian, iaitu pertama ialah golongan elit harem yang terdiri daripada isteri dan harem yang digauli oleh sultan. Golongan kedua pula ialah harem yang berkhidmat sebagai pentadbir atau menjadi hamba di dalam institusi ini. Menurut Peirce²⁸ penempatan harem pula terbahagi kepada dua bahagian yang dilengkapi dengan fasiliti dan kemudahan berdasarkan kedudukan dan status harem tersebut, iaitu disebut sebagai *family wing* dan *service wing*.

Golongan harem juga diberikan hak pemilikan harta yang diperoleh dari pelbagai sumber seperti elaun, gaji, hasil percukaian dan mahar. Selain itu, sumber pendapatan lain turut termasuk harta pusaka dan dana amal.²⁹ Golongan harem yang mempunyai pangkat yang lebih tinggi menerima elaun yang lebih besar dan bertanggungjawab menyelia dan melatih hamba wanita yang bekerja di dalam harem.³⁰ Elaun dan kenaikan pangkat ditentukan dengan teliti berdasarkan kedudukan atau darjat mereka, namun kadangkalanya diubah suai disebabkan oleh campur tangan dari pihak sultan dan ahli keluarganya yang terdekat.³¹ Menurut Peirce,³² golongan wanita yang melakukan kerja-kerja yang tidak memerlukan kepada kemahiran khusus seperti menyedia dan menghidang makanan, mencuci, tugas-tugas pembersihan dan penyelenggaraan bilik mandi menerima elaun yang rendah berbanding golongan harem yang mempunyai hierarki yang lebih tinggi dari mereka.

Peranan dalam Aspek Sosial

Segregasi Ruang Khas Wanita

Institusi harem merupakan satu keunikan dalam konteks pengurusan sistem sosial Uthmaniyyah. Pembinaannya adalah bertepatan dengan keperluan semasa apabila terdapat pertambahan bilangan ahli keluarga diraja dan kewujudan ramai hamba wanita. Kemasukan wanita luar ke dalam istana Uthmaniyyah dan institusi harem terdiri daripada tawanan perang, wanita yang dipersembahkan kepada sultan, hamba yang dibeli oleh kerajaan dan terdapat sebilangannya merupakan anak perempuan keluarga bangsawan.³³ Oleh hal yang demikian, pemerintah atau sultan adalah bertanggungjawab untuk membina sebuah kompleks kediaman yang sistematik bagi menempatkan golongan wanita tersebut.

Pembinaan kompleks harem di Istana Topkapı bermula pada abad ke-16M dan menjadi sebuah kawasan yang sangat besar pada abad ke-17M, terpisah dari struktur bangunan yang lain dengan tembok tinggi.³⁴ Yıldırım³⁵ turut menyatakan terdapat tembok di antara harem dan *hasbahçe* dijadikan sebagai binaan yang mengasingkan bangunan tersebut dari bahagian istana yang lain. *Hasbahçe* merupakan taman peribadi sultan yang tersembunyi dikelilingi oleh tumbuhan-tumbuhan hijau dan bunga-bunga.³⁶ Harem pula ialah kawasan yang paling tersembunyi di kompleks istana dan mempunyai pintu masuk utamanya sendiri sama seperti *birun* dan *enderun*.³⁷ Kedudukan dan binaannya menjelaskan bahawa struktur bangunan institusi harem sangat tertutup dan sukar diakses oleh dunia luar. Hal ini kerana harem dihuni oleh sultan dan melibatkan kehidupan privasinya serta keluarga. Tambahan daripada itu, istana dihuni oleh ribuan pegawai dan hamba, lantas konsep segregasi diaplikasi bagi mengelakkan sebarang aktiviti bebas di antara lelaki dan wanita yang boleh menimbulkan pelbagai isu dan konflik dalaman.

²⁶ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 136.

²⁷ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, h. 388 & 389.

²⁸ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 138.

²⁹ B.İ. Argit (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, h. 168.

³⁰ M. Greene (2009), "Harem," h. 249.

³¹ S. Shaw (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, h. 118.

³² L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 132.

³³ A. Görgün-Baran (2016), "A woman leader in Ottoman history: Kösem Sultan (1589-1651)," h. 75.

³⁴ Y. Aksoy et al. (2018), "Palace gardens in Istanbul; The example of Topkapı," *International Journal of Architecture and Urban Studies*, Jil. 3. Bil. 1, h. 38-52.

³⁵ N. Yıldırım (2010), *A History of Healthcare in Istanbul*, Istanbul: Düzey Matbaacılık, h. 175.

³⁶ Y. Aksoy et al. (2018), "Palace gardens in Istanbul; The example of Topkapı," h. 38-52.

³⁷ E. Seles (2004), "Representation(s) of Topkapı Palace," h. 40.

Ertuğ³⁸ menjelaskan bilangan populasi di dalam harem semakin meningkat dari semasa ke samasa kerana institusi ini mengurus dan menyediakan keperluannya sendiri seperti penyediaan makanan, pakaian, pendidikan dan hiburan. Harem ialah institusi yang eksklusif dan tertutup, oleh itu golongan harem menguruskan sistemnya secara sendiri. Namun seandainya wujud sebarang masalah atau keperluan yang tidak dapat dilaksanakan sendiri, perkhidmatan wanita dari luar istana akan digunakan. Sebagai contoh pada abad ke-16M, wujud satu jawatan yang disebut sebagai *kira*, merupakan wanita Yahudi yang bertugas sebagai ejen kepada *valide sultan* (ibu sultan) di luar harem. *Kira* melakukan pelbagai tugas seperti mewakili *valide sultan* dalam urusan jual beli dan memastikannya dapat berhubung dengan kenalan di luar harem.³⁹ Kemudahan perubatan turut disediakan bagi merawat harem yang sakit serta menguruskan hamba-hamba wanita yang sudah meninggal dunia untuk dikebumikan.⁴⁰ Menurut Yıldırım,⁴¹ sebuah hospital dibina di dalam harem sejurus berlakunya satu insiden kebakaran pada tahun 1665 dan merupakan satu daripada hospital istana tertua yang masih wujud. Jururawat dari luar istana yang dikenali sebagai *daye* dan wanita lain yang mempunyai pengetahuan dan kemahiran dalam perubatan dibenarkan menetap atau masuk ke dalam harem untuk urusan merawat pesakit.⁴² Ahli perubatan lelaki yang berkhidmat di istana hanya akan dipanggil untuk bertugas di dalam harem sekiranya terdapat hal-hal yang mendesak.⁴³ Selain itu juga, aktiviti lawatan turut diadakan bagi memastikan harem tidak berasa terkurung. Lawatan tersebut kebiasaannya diadakan pada musim panas, khemah didirikan di tempat lawatan dan dihubungkan dengan laluan pejalan kaki.⁴⁴ Perkara tersebut membuktikan Kerajaan Uthmaniyyah memberikan perhatian terhadap kebajikan harem di dalam dan di luar istana dengan mengekalkan konsep segregasi.

Ironinya harem ialah satu daripada ruang di dalam kediaman yang dikhaskan bagi para wanita. Manakala harem dalam Kerajaan Uthmaniyyah pula sangat kompleks pemerihalannya seiring dengan perkembangan dan pembangunan kerajaan ini dan disebut sebagai *imperial harem*. Harem menjadi sebuah institusi kediaman yang menempatkan para wanita yang bukan sahaja dalam kalangan ahli keluarga diraja, malah turut didiami oleh hamba wanita. Kewujudan harem bersesuaian dengan prinsip Islam yang memelihara kemuliaan dan kehormatan golongan wanita. Keselamatan harem turut menjadi keutamaan dengan menempatkan pengawal dan pegawai lelaki, iaitu sida berkulit hitam yang telah dikasi. Sida-sida tersebut mula bertugas di harem setelah mencapai satu usia tertentu dan menamatkan latihan di sekolah khas sida yang dikenali sebagai *Ağalar Ocağı*.⁴⁵ Menurut Junne,⁴⁶ sida-sida ini bertanggungjawab untuk mengawal selia harem dan bahagian-bahagian yang terdapat di dalamnya seperti bilik para putera diraja, pangsapuri persendirian sultan dan juga bilik kurungan.

Institusi Pendidikan dan Latihan

Harem juga berperanan sebagai sebuah institusi pendidikan dan latihan khusus bagi para penghuninya. Kursus dan kurikulum pembelajaran di institusi ini disesuaikan mengikut tuntutan semasa dan keperluan di istana. Menurut Akgündüz dan Öztürk,⁴⁷ wanita yang mendiami harem mempelajari ilmu-ilmu berkaitan agama Islam, menyanyi, menari, bermain alat muzik dan berpuisi, pada peringkat seterusnya pula melibatkan kemahiran literasi seperti membaca, menulis dan bercerita. Melalui ilmu agama yang diperoleh harem dapat memenuhi masa sepanjang bulan Ramadan dengan mendengar ceramah agama, menghafal al-Quran dan menunaikan solat tarawih.⁴⁸ Tambahan daripada itu, menurut Karaduman,⁴⁹ kurikulum pembelajaran di institusi harem memuatkan kursus-kursus berkaitan lukisan, kaligrafi dan teknik hiasan, etika dan protokol. Ketua sida harem dipertanggungjawab untuk mendidik

³⁸ Z.T. Ertuğ (2009), "Topkapı Palace (New Imperial Palace)," dalam *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, G. Agoston, & B. Masters (ed.), New York: Facts on File, h. 568.

³⁹ M. Shefer-Mossensohn (2011), "A sick sultana in the Ottoman imperial palace: Male doctors, female healers and female patients in the early modern period," *Journal of Women of the Middle East and the Islamic World*, Jil. 9, h. 281- 312.

⁴⁰ M. Shefer-Mossensohn (2011), "A sick sultana in the Ottoman imperial palace: Male doctors, female healers and female patients in the early modern period," h. 281- 312.

⁴¹ N. Yıldırım (2010), *A History of Healthcare in Istanbul*, h. 175.

⁴² M. Shefer-Mossensohn (2011), "A sick sultana in the Ottoman imperial palace: Male doctors, female healers and female patients in the early modern period," h. 281- 312.

⁴³ G. Junne (2016), *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire Networks of Power in the Court of the Sultan*, London: I.B. Tauris & Co. Ltd, h. 139.

⁴⁴ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, h. 409.

⁴⁵ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, h. 403.

⁴⁶ G. Junne (2016), *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire Networks of Power in the Court of the Sultan*, h. 128.

⁴⁷ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, h. 389.

⁴⁸ Muhammad Ahmad Muhammad al-Thaqafi (2011), "al-Zawaj al-salatin al-Uthmaniyyin min al-ajnaabiyyat wa atharuhu fi id'af al-dawlah," Tesis Sarjana, Kuliyyah al-Syariah wa al-Dirasat al-Islamiyyah, Jami'at Umm al-Qura, h. 90.

⁴⁹ A. Karaduman (2014), "The Ottoman seraglio: An institution of power and education," *Turkiyat Arastirmaları Dergisi*, Jil. 11, Bil. 21, h. 109-120.

dan melatih wanita-wanita tersebut berkaitan moral, etika dan protokol di istana, misalannyaseperti tatacara makan, tutur kata dan tingkah laku apabila berada di hadapan sultan.⁵⁰

Kurban⁵¹ menjelaskan kurikulum pembelajaran di dalam harem bukan sahaja meliputi pengetahuan berkaitan ajaran Islam, kemahiran membaca dan menulis, muzik dan persembahan malah turut melibatkan latihan dan kemahiran tambahan seperti jahitan dan sulaman. Penguasaan terhadap seni sulaman merupakan satu pencapaian bagi setiap wanita Uthmaniyyah dan banyak sulaman dihasilkan di insitisi harem.⁵² Sebahagian daripada harem turut mempelajari bahasa asing, manakala pengetahuan dalam muzik pula merupakan perkara yang penting dengan kebanyakannya mampu bermain kecapi atau biola.⁵³ Menurut Langlois,⁵⁴ harem melalui proses latihan yang ketat apabila melibatkan pembelajaran seperti seni muzik, puisi, dan tarian. Malah wujud sekumpulan besar pemuzik wanita yang aktif di dalam harem disebut sebagai *sazendes* yang berkebolehan dalam muzik klasik Turki-Uthmani dan Eropah.⁵⁵ Wanita yang mendiami harem digalakkan untuk melakukan pelbagai aktiviti dan mengisi masa lapang dengan mempelajari ilmu atau kemahiran baru, di samping melaksanakan tugas hakiki.⁵⁶

Tujuan utama pendidikan diberikan kepada para hamba tersebut menurut Argit⁵⁷ adalah untuk menerapkan konsep kesetiaan kepada Kerajaan Uthmaniyyah. Argit turut menghujahkan perihal pendidikan tersebut dianggap sebagai satu usaha yang efektif bagi memutuskan pelbagai bentuk hubungan seseorang hamba terhadap keluarga dan budaya asal mereka. Selain itu, pendedahan dan latihan yang diberikan adalah satu keperluan sebelum berkhidmat secara rasmi di institusi harem.⁵⁸ Memandangkan wanita yang memasuki harem bukan daripada kalangan beragama Islam dan datang dari luar wilayah Kerajaan Uthmaniyyah, lantas menjadi satu keperluan dan tuntutan buat mereka untuk mempelajari bahasa Turki dan mendalami ajaran Islam.⁵⁹ Malah, terdapat golongan elit Uthmaniyyah yang menghantar anak perempuan mereka ke institusi harem untuk mendapatkan pendidikan yang baik dan menikmati kehidupan istana yang mewah.⁶⁰

Pada hakikatnya, tujuan pendidikan diberikan kepada mereka sebenarnya melangkaui daripada hal tersebut, iaitu demi memenuhi tuntutan dalam agama Islam, keperluan semasa dan juga hak individu. Pengajian Islam dimuatkan dalam kurikulum pembelajaran bagi memberikan kefahaman sebenar tentang Islam, iaitu berlainan daripada agama yang pernah dianuti oleh wanita-wanita tersebut sebelumnya. Manakala pengajian berkaitan budaya dan tradisi Uthmaniyyah pula adalah berbentuk keperluan semasa dan elemen ini sangat signifikan bagi memupuk kecintaan wanita tersebut terhadap Kerajaan Uthmaniyyah yang menaunginya pada waktu tersebut. Seterusnya pula, pendidikan juga merupakan hak individu walaupun berkedudukan sebagai hamba.

Oleh hal yang demikian, Kerajaan Uthmaniyyah memenuhi tuntutan tersebut dengan memberikan didikan asas seperti menulis, membaca dan kemahiran yang bersesuaian, sebagai contoh seperti kemahiran menjahit, bermain alat muzik dan tatacara dalam istana. Ilmu-ilmu yang diberikan itu amat diperlukan dalam menjalani kehidupan dan berkhidmat dalam institusi harem.

Peranan dalam Aspek Politik

Kelangsungan Pentadbiran

Harem berperanan dalam memastikan kelangsungan pentadbiran Kerajaan Uthmaniyyah. Hal ini demikian kerana tugas utama harem adalah untuk melahirkan para pewaris takhta bagi sultan melalui status sebagai isteri mahupun gundik (atau hamba). Menurut Akgündüz dan Öztürk,⁶¹ status hubungan

⁵⁰ G. Junne (2016), *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire Networks of Power in the Court of the Sultan*, h. 131.

⁵¹ S. Kurban (2017), "Topkapi Palace as a moral and political institutional structure in the Ottoman palace organization," h. 101-108.

⁵² F. Davis (1970), *The Palace of Topkapi in Istanbul*, New York: Charles Scribner's Sons, h. 206.

⁵³ D.S. Brookes (terj. & pnyt.) (2008), *The Concubine, The Princess and The Teacher: Voice From the Ottoman Harem*, Austin: University of Texas Press, h. 235.

⁵⁴ R.N. Langlois (2018), "Power and authority of royal queen mothers: Juxtaposing the French queen regent and the Ottoman valide sultan during the early modern period," Tesis Sarjana, Department of History, University of Nevada, Las Vegas, h. 56 & 57.

⁵⁵ A. Karaduman (2014), "The Ottoman seraglio: An institution of power and education," h. 109-120.

⁵⁶ D.S. Brookes (terj. & ed.) (2008), *The Concubine, The Princess and The Teacher: Voice From the Ottoman Harem*, h. 113.

⁵⁷ B.İ. Argit (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, h. 6.

⁵⁸ R.N. Langlois (2018), "Power and authority of royal queen mothers: Juxtaposing the French queen regent and the Ottoman valide sultan during the early modern period," h. 109.

⁵⁹ F. Davis (1970), *The Palace of Topkapi in Istanbul*, h. 206.

⁶⁰ A. Karaduman (2014), "The Ottoman seraglio: An institution of power and education," h. 109-120.

⁶¹ A. Akgündüz & S. Öztürk (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, h. 380.

tanpa perkahwinan dibolehkan dalam Islam kerana harem yang menjadi gundik adalah berkedudukan sebagai hamba, manakala sultan pula merupakan tuan kepadanya. Bermula semasa era Mehmed II, kebanyakan sultan tidak berkahwin secara rasmi dengan harem.⁶² Namun, Suleyman I telah memecah tradisi dengan mengahwini haremnya yang bernama Hurrem Sultan.⁶³

Terdapat beberapa perkara penting yang dinilai sebelum membolehkan seseorang harem itu dipersembahkan kepada sultan dan elemen paling utama ialah berkaitan keupayaannya melahirkan para pewaris takhta.⁶⁴ Malah hanya harem yang cerdas, berketerampilan dan memiliki penampilan menarik sahaja yang akan dipilih.⁶⁵ Sistem yang dipraktikkan dalam institusi harem juga telah membolehkan seseorang sultan mempunyai lebih daripada seorang *sehzade* (putera diraja), iaitu melalui hubungannya dengan beberapa orang harem.⁶⁶ Pada awal abad ke-17M, Kerajaan Uthmaniyyah menghadapi ancaman wabak cacar yang menyerang institusi harem. Insiden tersebut telah merunsingkan banyak pihak kerana Ahmed I sendiri turut dijangkiti wabak ini pada awal Mac 1604 dan beliau masih belum mempunyai pewaris takhta.⁶⁷ Namun, isu tersebut kembali reda apabila Ahmed I berjaya dikurniakan seorang putera diraja pada 3 November 1604, iaitu melalui hubungannya dengan harem bernama Mahfiruz Sultan dan juga putera diraja yang kedua pula pada 11 Mac 1605 bersama Kosem Sultan.⁶⁸

Di samping itu, institusi harem juga sangat signifikan dalam memastikan kelangsungan kekuasaan Kerajaan Uthmaniyyah melalui penglibatan secara langsung atau tidak langsung dalam struktur hal-ehwal pentabiran, sama ada aspek politik, ketenteraan mahupun hubungan antarabangsa. Bermula dengan Hürrem Sultan dan beberapa figura harem lain seperti Safiye Sultan, Kosem Sultan dan Turhan Sultan telah menggunakan kedudukan dan kuasa untuk mempengaruhi sultan dan pentadbirannya.⁶⁹ Harem-harem tersebut memainkan peranan penting dengan mempengaruhi pentadbiran Uthmaniyyah secara langsung atau tidak langsung melalui kedudukan sebagai *haseki sultan* (harem kegemaran sultan) atau *valide sultan*.⁷⁰ Penglibatan harem secara langsung dalam pemerintahan berlaku apabila situasi dalaman istana mendapati kekurangan dan ketidakmampuan sultan untuk mentadbir kerajaan secara berkesan.⁷¹ Faktor utama yang menyebabkan penglibatan tersebut berlaku ialah kerana kemunculan rangkaian sultan yang menaiki takhta pada usia muda dan tidak berkemampuan untuk mentadbir kerajaan dengan sendiri secara mutlak.⁷²

Penglibatan harem dalam pentadbiran Uthmaniyyah adalah sangat jelas semasa era ‘Kesultanan Wanita’, iaitu pada abad ke-16M dan ke-17M. Pada era tersebut, harem berstatus *valide sultan* dan *haseki sultan* mempunyai kuasa untuk mewakili sultan dan terlibat dalam pemerintahan melalui kedudukan sebagai pemangku diraja.⁷³ Webber⁷⁴ menjelaskan *valide sultan* memainkan peranan yang penting dalam aspek politik, ketenteraan, ekonomi dan sosial seandainya sultan dilantik pada usia yang muda. Sebagai contoh, oleh kerana Ahmed I dilantik pada usia 14 tahun, ini menyebabkan beliau banyak bergantung pada orang sekeliling, iaitu ibunya, Handan Sultan dan para pegawai yang lain.⁷⁵ Manakala Murad IV pula menaiki takhta pemerintahan ketika berumur 12 tahun dan situasi ini menyebabkan *Grand Vizier* dan *Şeyhülislâm* (Mufti) Uthmaniyyah telah membawa ibunya, Kosem Sultan, bersama-sama beliau dari *Old Palace* ke Istana Topkapı.⁷⁶ Murad IV hanya mampu memerintah dengan sendiri apabila mencapai umur 18 tahun.⁷⁷

⁶² N. Dalkesen (2007), “Gender roles and women’s status in Central Asia and Anatolia between the thirteenth and sixteenth centuries,” Tesis Doktor Falsafah, The Graduate School Of Natural and Applied Sciences, Middle East Technical University, h. 265.

⁶³ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 58.

⁶⁴ Z.T. Ertuğ (2009), “Topkapı Palace (New Imperial Palace),” h. 568.

⁶⁵ A. Karaduman (2014), “The Ottoman seraglio: An institution of power and education,” h. 109-120.

⁶⁶ M. Greene (2009), “Harem,” h. 249.

⁶⁷ G. Börekçi (2017), “Smallpox in the harem: Communicable diseases and the Ottoman fear of dynastic extinction during the early sultanate of Ahmed I (r. 1603-17),” dalam *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean New Histories of Disease in Ottoman Society*, N. Varlik (ed.), Kalamazoo & Bradford: Arc Humanities Press, h. 143.

⁶⁸ B. Tezcan (2008), “The debut of Kosem Sultan’s political career,” *Turcica*, Jil. 40, h. 347-359; G. Börekçi (2017), “Smallpox in the harem: Communicable diseases and the Ottoman fear of dynastic extinction during the early sultanate of Ahmed I (r. 1603-17),” h. 147.

⁶⁹ A. Karaduman (2014), “The Ottoman seraglio: An institution of power and education,” h. 109-120.

⁷⁰ M. Iyigun (2008), “Lessons from the Ottoman harem (on ethnicity, religion and war),” h. 5.

⁷¹ E.A. Jamsari & F.M. Zain (2002), “Penglibatan wanita dalam politik istana: Peranan harem dalam Dawlah Uthmaniyyah,” h. 77.

⁷² G. Börekçi (2017), “Smallpox in the harem: Communicable diseases and the Ottoman fear of dynastic extinction during the early sultanate of Ahmed I (r. 1603-17),” h. 135.

⁷³ A. Görgün-Baran (2016), “A woman leader in Ottoman history: Kösem Sultan (1589-1651),” h. 75.

⁷⁴ L. Webber (2013), “Comparing harems: Abbasid and Ottoman Harem organization,” h. 30.

⁷⁵ S. Shaw (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, h. 186.

⁷⁶ C. Imber (2002), *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*, New York: Palgrave Mcmilan, h. 112.

⁷⁷ A.H. Haris (2020), “Sejarah Kerajaan Turki Uthmaniyyah dan sumbangannya dalam bidang sosiopolitik abad ke-14 hingga abad ke-20,” *Journal of Al-Tamaddun*, Jil. 15, Bil. 1, h. 85-107.

Peranan utama institusi harem dalam aspek politik adalah mempersiapkan kalangan wanita bagi melahirkan para pewaris takhta kepada Kerajaan Uthmaniyyah. Harem yang berjaya melahirkan para pewaris takhta bakal menduduki hierarki yang tinggi dan memperoleh kenaikan elaun harian.⁷⁸ Hanya wanita yang benar-benar berkelayakan mampu mencapai status harem elit seperti *haseki sultan* dan *valide sultan*. Peranan tersebut turut melibatkan perkara-perkara yang berkaitan dengan struktur pentadbiran pemerintahan Uthmaniyyah, iaitu bertanggungjawab menjadi penasihat dan pemangku semasa pemerintahan suami atau anak mereka. Hal ini membuktikan kalangan harem elit bukan sahaja mempunyai kuasa dan pengaruh politik dalam institusi harem itu sendiri, malah turut melibatkan diri dalam pentadbiran istana. Penglibatan tersebut didorong oleh situasi semasa dalaman Uthmaniyyah disebabkan oleh ketidakupayaan sultan untuk memerintah dengan sendiri kerana usia mereka yang muda atau mempunyai masalah kesihatan. Terdapat dua orang sultan yang disyaki mempunyai masalah mental pada abad ke-17M, iaitu Mustafa I dan Ibrahim I.⁷⁹ Sultan tidak dibiarkan untuk memikul dan melaksanakan tanggungjawab memerintah secara sendiri, akan tetapi mereka turut dibantu oleh bimbingan para *valide sultan*.⁸⁰

Ejen Diplomatik

Harem juga merupakan institusi yang terlibat sama dalam politik luaran atau perihal hubungan antarabangsa Uthmaniyyah. Penglibatan tersebut membabitkan kalangan harem berstatus elit seperti *valide sultan*, *haseki sultan* dan puteri diraja. Menurut Pedani,⁸¹ duta besar asing mula menjalinkan hubungan diplomatik dengan institusi harem apabila mendapati bahawa wanita elit Uthmaniyyah turut mempunyai kekuasaan dan pengaruh dalam hal-ehwal pentadbiran. Duta-duta tersebut menyedari bahawa jalinan hubungan tidak rasmi dengan institusi harem adalah selari dengan hubungan formal mereka dengan para pegawai tertinggi Uthmaniyyah.⁸² Penglibatan harem elit dalam urusan diplomatik Kerajaan Uthmaniyyah sangat menonjol pada abad ke-16M dan ke-17M, apabila melibatkan figura-figura penting seperti Hurrem Sultan, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan dan Kosem Sultan.⁸³ Malah semasa pemerintahan Suleyman I, diplomat asing turut mula menjalinkan hubungan yang baik dengan puteri diraja, iaitu Mihrimah Sultan.⁸⁴

Terdapat dua bentuk hubungan diplomatik yang terjalin, iaitu pertama, melibatkan harem elit dengan duta-duta asing. Misalnya pada tahun 1646, duta besar dari Kerajaan Republik Ragusa dilaporkan telah memberikan hadiah kepada Kosem Sultan, namun menghentikan pemberian tersebut apabila mengetahui Kosem tidak lagi berpengaruh.⁸⁵ Duta-duta asing menggunakan khidmat orang tengah untuk berurusan dengan institusi harem. Pedani⁸⁶ pula menjelaskan wanita-wanita yang ditugaskan untuk menjalankan urusan tersebut ialah mereka yang menetap di dalam harem atau mempunyai akses untuk keluar dan masuk seperti *kethüda hatun* (pegawai kanan pentadbiran harem), *kalfa* (harem yang berpengalaman), *vekilharc* (harem yang menguruskan bahagian kewangan) dan *kira*. Sebagai contoh, duta asing dari Venice telah menjalinkan hubungan diplomatik dengan Safiye Sultan. Menurut Pedani⁸⁷ juga, khidmat *kira* digunakan bagi menyampaikan surat dan hadiah bagi pihak kedua-duanya.

Manakala bentuk kedua pula melibatkan hubungan diplomatik di antara harem elit Uthmaniyyah dengan keluarga diraja dari kerajaan lain. Terdapat catatan yang menunjukkan Hurrem Sultan menjalinkan hubungan baik dengan Sultanim, iaitu saudara perempuan Sultan Shah Tahmasp dari Kerajaan Safawiyah. Sultanim menghadihkan karpet untuk diletakkan di Masjid Suleymaniye dan mendoakan kelangsungan pemerintahan Kerajaan Uthmaniyyah.⁸⁸ Manakala Nurbanu Sultan pula bersahabat baik kepada Catherine *de' Medici*, iaitu Ratu Perancis dan kedua-duanya saling bertukar-

⁷⁸ F.M. Sümertas (2006), "Female patronage in classical Ottoman architecture: Five case studies in Istanbul," Tesis Sarjana, Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University, h. 138.

⁷⁹ A.H. Haris (2020), "Sejarah Kerajaan Turki Uthmaniyyah dan sumbangannya dalam bidang sosiopolitik abad ke-14 hingga abad ke-20," h. 85-107.

⁸⁰ Muhammad Ahmad Muhammad al-Thaqafi (2011), *al-Zawaj al-salatin al-Uthmaniyyin min al-ajnaabiyyat wa atharuhu fi id'af al-dawlah*, h. 26.

⁸¹ M.P. Pedani (2000), "Safiye's household and Venetian diplomacy," *Turcica*, Jil. 32, h. 9-32.

⁸² C. Imber (2002), *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*, h. 323.

⁸³ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 219.

⁸⁴ V. Miović (2018), "Per favore della soltana: Powerful Ottoman Women and Ragusan diplomats," *Dubrovnik Annals*, Jil. 22, h. 95-142.

⁸⁵ V. Miović (2018), "Per favore della soltana: Powerful Ottoman Women and Ragusan diplomats," h. 95-142.

⁸⁶ M.P. Pedani (2000), "Safiye's household and Venetian diplomacy," h. 9-32.

⁸⁷ M.P. Pedani (2000), "Safiye's household and Venetian diplomacy," h. 9-32.

⁸⁸ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 221.

tukar hadiah.⁸⁹ Kedudukan luar biasa *valide sultan* dalam hal-ehwal politik Kerajaan Uthmaniyyah dan legitimasi kekuasaan *queen regent* Perancis menyumbang kepada hubungan diplomatik di antara kedua-dua kerajaan.⁹⁰ Malah Nurbanu Sultan juga mempunyai hubungan baik dengan Kerajaan Venice.⁹¹ Tambahan daripada itu, utusan surat kepada Ratu Elizabeth I oleh Safiye Sultan pada tahun 1599 juga membuktikan wujud bentuk hubungan diplomatik dalam dimensi baru yang melibatkan kalangan wanita elit Uthmaniyyah.⁹²

Penglibatan harem elit dalam urusan diplomatik dan hubungan antarabangsa Uthmaniyyah bertitik tolak daripada kedudukan, kuasa dan pengaruh luar biasa yang dimilikinya pada era 'Kesultanan Wanita'. Hubungan diplomatik yang terjalin menyatu dan memperlihatkan legitimasi kuasa wanita elit bagi kedua-dua kerajaan. Manakala hubungan baik di antara duta-duta asing dan harem elit pula dilihat sebagai satu strategi bagi memastikan kelangsungan kedudukan dan pengaruh masing-masing. Perkara ini membuktikan kalangan harem elit bukan sahaja mempunyai kuasa dan pengaruh dalam politik dalaman Uthmaniyyah, malah mereka juga melibatkan diri dalam urusan hubungan diplomatik. Pendidikan dan latihan di institusi harem menjadi elemen asas yang membantu wanita elit Uthmaniyyah menjadi ejen diplomat yang berpengaruh dan berjati diri Uthmaniyyah.

Pembentukan Golongan Aristokrat

Dalam konteks pembangunan pentadbiran pula, peranan institusi harem dari aspek politik dilihat secara jelas menerusi kejayaan mereka membentuk golongan aristokrat terancang dalam Kerajaan Uthmaniyyah. Perkara ini melibatkan perkahwinan di antara penghuni harem, iaitu puteri diraja, pegawai dan hamba wanita dengan pegawai tertinggi Kerajaan Uthmaniyyah. Menurut Peirce,⁹³ terdapat tiga laluan kerjaya harem bagi memperbaiki kedudukan statusnya, iaitu pertama, menjadi sebahagian keluarga diraja dengan melahirkan pewaris takhta Uthmaniyyah; kedua pula, dilantik sebagai pegawai atasan dalam institusi harem; dan ketiga, sebahagiannya dimerdekakan serta berkahwin dengan pegawai tertinggi kerajaan. Wanita yang mendiami harem akan diberikan latihan dan pendidikan bukan sahaja sebagai persediaan untuk dipersembahkan kepada sultan dan menjadi hamba kepada harem elit, dalam pada masa yang sama juga merupakan persiapan sebelum dikahwinkan dengan pegawai tentera atau pegawai tertinggi kerajaan.⁹⁴ Perkahwinan tersebut turut melibatkan harem yang telah berkhidmat di Istana Topkapı untuk beberapa tempoh tertentu tanpa menjadi harem yang digauli oleh sultan.⁹⁵

Menurut Sümertas,⁹⁶ institusi harem bukan semata-mata kediaman bagi keluarga diraja tetapi merupakan institusi yang mendidik wanita sama seperti *enderun* (sekolah istana bagi lelaki), kemudian kedua-duanya berkahwin antara satu sama lain dan membentuk golongan aristokrat. Pendidikan dan latihan yang diperoleh dari institusi harem membantu golongan wanita tersebut menjalani kehidupan di luar istana dan menjalin hubungan sosial dengan masyarakat awam.⁹⁷ Perwatakan diri yang menarik menjadi cerminan kepada kedudukan golongan harem tersebut sebagai pasangan kepada pegawai tertinggi Uthmaniyyah. Selain itu, wanita-wanita tersebut juga berupaya membantu para suami mewujudkan rangkaian sosial yang baik di istana demi membina karier sebagai pegawai tertinggi kerajaan.⁹⁸ Wanita yang akan berkahwin dengan anggota elit Uthmaniyyah dimerdekakan dari harem sebelum perkahwinan tersebut.⁹⁹ Sebagai contoh, Mehmed IV membebaskan harem bernama Emine Hatun dan mengahwinkannya dengan Mehmed Agha.¹⁰⁰ Seorang harem bernama Meleki Hatun pula telah berkahwin dengan Şaban Halife, iaitu seorang pemuda yang menjalani latihan di sekolah istana.¹⁰¹

⁸⁹ S. Sultana & M.A. Sharif (2019), "The role of Turkish women in the politics of Ottoman Empire," *Pakistan Journal of International Affairs*, Jil. 2, Bil. 2, h. 37-49.

⁹⁰ R.N. Langlois (2018), "Power and authority of royal queen mothers: Juxtaposing the French queen regent and the Ottoman valide sultan during the early modern period," h. 14.

⁹¹ S. Sultana & M.A. Sharif (2019), "The role of Turkish women in the politics of Ottoman Empire," h. 37-49.

⁹² L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 228.

⁹³ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 142.

⁹⁴ S. Kurban (2017), "Topkapi Palace as a moral and political institutional structure in the Ottoman palace organization," h. 101-108.

⁹⁵ F. Davis (1970), *The Palace of Topkapi in Istanbul*, h. 206.

⁹⁶ F.M. Sümertas (2006), "Female patronage in classical Ottoman architecture: Five case studies in Istanbul," h. 56.

⁹⁷ B.İ. Argit (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, h. 75 & 76.

⁹⁸ F. Davis (1970), *The Palace of Topkapi in Istanbul*, h. 206.

⁹⁹ M. Greene (2009), "Harem," h. 249.

¹⁰⁰ B.İ. Argit (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, h. 98.

¹⁰¹ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 144.

Di samping itu, golongan aristokrat juga terbentuk melalui perkahwinan di antara puteri diraja dengan pegawai tertinggi kerajaan. Bermula pada abad ke-15M, puteri diraja disatukan dengan pegawai tertinggi kerajaan seperti *grand vizier*, gabenor atau pegawai tentera.¹⁰² Bekar¹⁰³ turut menjelaskan bahawa puteri diraja dikahwinkan dengan pegawai yang berkedudukan atau yang bakal memperoleh jawatan. Pegawai-pegawai tersebut diberikan gelaran baru, iaitu *damad* bagi mencerminkan kedudukan mereka sebagai menantu kepada keluarga diraja Uthmaniyyah. Namun demikian, *damad* tidak diiktiraf sebagai anggota keluarga diraja secara keseluruhannya tetapi diberi status yang berbeza dan kadangkala memainkan peranan yang penting kepada sultan dalam hal-ehwal pentadbiran.¹⁰⁴ Sebagai contoh, Bayezid II mengahwinkan Hersekzâde Ahmed Pasha dengan puterinya, Hundi Hatun pada tahun 1484 sebagai penghargaan terhadap kesetiaan dan perkhidmatannya kepada Kerajaan Uthmaniyyah.¹⁰⁵ Selain itu juga, pada tahun 1612, *grand vezir* Nasuh Pasha mengahwini Ayse Sultan, iaitu anak kepada Kosem Sultan.¹⁰⁶ Perkahwinan tersebut bukan sahaja mewujudkan hubungan kekeluargaan, malah turut memudahkan Uthmaniyyah mengawal selia para pegawai tersebut dalam menjamin kelancaran pentadbiran kerajaan.¹⁰⁷

Dapat disimpulkan bahawa kelahiran putera diraja sangat penting bagi memastikan kelangsungan pemerintahan Uthmaniyyah, manakala kelahiran puteri diraja juga mempunyai signifikan yang tersendiri bagi membentuk golongan aristokrat melalui perkahwinan dengan pegawai kerajaan. *Damad* mempunyai hubungan langsung dengan keluarga diraja dan memiliki kelebihan yang membolehkannya menjawat jawatan yang tinggi. Sebagai contoh setelah berkhidmat sebagai gabenor jeneral Rumelia, Sokollu Mehmed Pasha membarisi kepimpinan *vizier*, kemudian berkahwin dengan puteri diraja kepada Selim II bernama İsmihan Sultan dan akhirnya berjaya menjadi *grand vizier* serta memiliki pengaruh yang besar semasa era pemerintahan bapa mentuanya.¹⁰⁸ Menurut Peirce,¹⁰⁹ puteri diraja yang telah berkahwin mempunyai akses yang agak mudah untuk keluar atau masuk ke dalam harem dan turut berperanan sebagai pemberi maklumat dan perancang strategi politik. Perkara tersebut memberikan kelebihan kepada sultan dan harem elit khususnya *valide sultan* dan *haseki sultan*. Hal ini kerana melalui perkara itu, keluarga diraja Uthmaniyyah dapat memastikan kesetiaan dan sokongan para pegawai kerajaan terhadap kedudukan masing-masing.

Kesimpulan

Kesinambungan antara peranan dalam aspek sosial dan politik membuktikan institusi harem merupakan antara elemen yang mencorakkan keistimewaan tadbir urus dalam sejarah pemerintahan Kerajaan Uthmaniyyah. Institusi harem memainkan peranan yang penting sebagai ruang, bahagian dan kediaman eksklusif bagi keluarga diraja, wanita serta hamba lelaki yang telah dikasi. Pengamatan terhadap peranan dalam aspek sosial ini juga menjelaskan institusi harem dilengkapi dengan sistem pendidikan dan latihan tersendiri yang dirangka mengikut kesesuaian status dan kedudukan golongan harem. Namun demikian, asas pendidikan berkaitan pengajian Islam dan kebudayaan Turki masih menjadi keutamaan.

Lanjutan daripada itu, harem juga ialah institusi yang menentukan kelangsungan pentadbiran Uthmaniyyah dengan melahirkan para pewaris takhta. Malahan juga, berperanan menjadi ejen diplomat dengan memacu hubungan diplomatik Uthmaniyyah ke arah yang lebih fleksibel. Di samping itu, harem adalah institusi yang membantu pembentukan golongan aristokrat terancang Uthmaniyyah. Institusi ni telah melahirkan figura-figura harem elit lagi hebat pada abad ke-16M dan ke-17M seperti Hurrem Sultan, Nurbanu Sultan dan Kosem Sultan. Harem-harem tersebut merupakan model kepimpinan wanita Uthmaniyyah yang amat terserlah dengan memainkan peranan sangat signifikan dalam kelestarian kuasa politik dan pentadbiran Uthmaniyyah di dunia global.

¹⁰² N. Dalkesen (2007), "Gender roles and women's status in Central Asia and Anatolia between the thirteenth and sixteenth centuries," h. 266.

¹⁰³ C. Bekar (2019), "The rise of the Köprülü family: The reconfiguration of vizierial power in the seventeenth century," Tesis Doktor Falsafah, Institute for History, Faculty of Humanities, Leiden University, h. 169.

¹⁰⁴ O. Bouquet (2015), "The sultan's sons-in-law: Analysing Ottoman imperial damads," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Jil. 58, h. 327-361.

¹⁰⁵ O. Bouquet (2015), "The sultan's sons-in-law: Analysing Ottoman imperial damads," h. 327-361.

¹⁰⁶ B. Tezcan (2008), "The debut of Kosem Sultan's political career," h. 347-359.

¹⁰⁷ L.K. Ocakaçan (2017), "The changing dynamics of the Ottoman patronage networks (late 16th and early 17th centuries)," h. 9-18.

¹⁰⁸ C. Bekar (2019), "The rise of the Köprülü family: The reconfiguration of vizierial power in the seventeenth century," h. 46.

¹⁰⁹ L.P. Peirce (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, h. 147.

Penghargaan

Makalah ini ialah sebahagian daripada hasil penyelidikan Kumpulan Penyelidikan Sejarah Ketenteraan dan Tamadun Islam (SAKTI), Universiti Kebangsaan Malaysia dengan kod: GUP-2019-027.

Rujukan

Abdullah, A.R. (2019), *Ensiklopedia Sejarah Turki: Membongkar Sejarah Zaman Sebelum Uthmaniyyah dan Zaman Uthmaniyyah*, Petaling Jaya: Hijjaz Records Publishing.

Akgündüz, A. & Öztürk, S. (2011), *Ottoman History Misperceptions and Truths*, Ercan, I. (terj.), Rotterdam: IUR Press.

Aksoy, Y., Gürsoy, Ö., Sezegen, A. & Teymuret, İ. (2018), "Palace gardens in Istanbul; The example of Topkapı," *International Journal of Architecture and Urban Studies*, Jil. 3, Bil. 1, 38-52.

Argit, B.İ. (2020), *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bekar, C. (2019), "The rise of the Köprülü family: The reconfiguration of vizierial power in the seventeenth century," Tesis Doktor Falsafah, Institute for History, Faculty of Humanities, Leiden University.

Börekçi, G. (2017), "Smallpox in the harem: Communicable diseases and the Ottoman fear of dynastic extinction during the early sultanate of Ahmed I (r. 1603-17)," dalam *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean New Histories of Disease in Ottoman Society*, Varlik, N. (ed.), Kalamazoo & Bradford: Arc Humanities Press, 135-152.

Bouquet, O. (2015), "The sultan's sons-in-law: Analysing Ottoman imperial damads," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Jil. 58, 327-361.

Brookes, D.S. (terj. & pnyt.) (2008), *The Concubine, The Princess and The Teacher: Voice From the Ottoman Harem*, Austin: University of Texas Press.

Dalkesen, N. (2007), "Gender roles and women's status in Central Asia and Anatolia between the thirteenth and sixteenth centuries," Tesis Doktor Falsafah, The Graduate School Of Natural and Applied Sciences, Middle East Technical University.

Davis, F. (1970), *The Palace of Topkapı in Istanbul*, New York: Charles Scribner's Sons.

Ertuğ, Z.T. (2009), "Topkapı Palace (New Imperial Palace)," dalam *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Agoston, G. & Masters, B. (ed.), New York: Facts on File.

Görgün-Baran, A. (2016), "A woman leader in Ottoman history: Kösem Sultan (1589-1651)," dalam *Women Leaders in Chaotic Environments Examinations of Leadership Using Complexity Theory*, Erçetin, Ş.Ş. (ed.), Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 71-86.

Greene, M. (2009), "Harem," dalam *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Agoston, G. & Masters, B. (ed.), New York: Facts on File.

Haris, A.H. (2020), "Sejarah Kerajaan Turki Uthmaniyyah dan sumbangannya dalam bidang sosiopolitik abad ke-14 hingga abad ke-20," *Journal of Al-Tamaddun*, Jil. 15, Bil. 1, 85-107.

Imber, C. (2002), *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*, New York: Palgrave Mcmilan.

Inalcik, H. (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, Itzkowitz, N. & Amber, C. (terj.), London: Weidenfeld & Nicolson.

- Iyigun, M. (2008), "Lessons from the Ottoman harem (on ethnicity, religion and war)," Conference on Economic History, 1-45.
- Jamsari, E.A. & Zain, F.M. (2002), "Penglibatan wanita dalam politik istana: Peranan harem dalam Dawlah Uthmaniyyah," dalam *Ketokohan Wanita Islam: Teladan dan Cabaran*, Hassan, S.S. et al. (ed.), Bangi: Jabatan Pengajian Arab dan Tamadun Islam, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, 73-81.
- Junne, G. (2016), *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire Networks of Power in the Court of the Sultan*, London: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Karaduman, A. (2014), "The Ottoman seraglio: An institution of power and education," *Turkiyat Arastirmaları Dergisi*, Jil. 11, Bil. 21, 109-120.
- Kurban, S. (2017), "Topkapi Palace as a moral and political institutional structure in the Ottoman palace organization," *International Journal of Humanities and Social Science*, Jil. 7, Bil. 3, 101-108.
- Langlois, R.N. (2018), "Power and authority of royal queen mothers: Juxtaposing the French queen regent and the Ottoman valide sultan during the early modern period," Tesis Sarjana, Department of History, University of Nevada, Las Vegas.
- Miović, V. (2018), "Per favore della soltana: Powerful Ottoman Women and Ragusan diplomats," *Dubrovnik Annals*, Jil. 22, 95-142.
- Ocakaçan, L.K. (2017), "The changing dynamics of the Ottoman patronage networks (late 16th and early 17th centuries)," *Archivum Ottomanicum*, Jil. 34, 9-18.
- Pedani, M.P. (2000), "Safiye's household and Venetian diplomacy," *Turcica*, Jil. 32, 9-32.
- Peirce, L.P. (1993), *The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press.
- Salgamcioglu, M.E., Edgu, E., Unlu, A., Garip, E. & Kos, F.C. (2017), "Topkapi Palace: Reflections on social and spatial order," Proceedings of the 11th Space Syntax Symposium, 1-15.
- Sancar, A. (2014), *al-Mar'ah al-'Uthmaniyyah bayna al-Haqa'iq wa al-Akadhib*, Samir Abbas al-Sayyid Zahran (terj.), Kaherah: Dar al-Nayl.
- Seles, E. (2004), "Representation(s) of Topkapi Palace," Tesis Sarjana, Institute of Fine Arts, Bilkent University.
- Shaw, S. (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Jil. 2, New York: Cambridge University Press.
- Shefer-Mossensohn, M. (2011), "A sick sultana in the Ottoman imperial palace: Male doctors, female healers and female patients in the early modern period," *Journal of Women of the Middle East and the Islamic World*, Jil. 9, 281-312.
- Sultana, S. & Sharif, M.A. (2019), "The role of Turkish women in the politics of Ottoman Empire," *Pakistan Journal of International Affairs*, Jil. 2, Bil. 2, 37-49.
- Sümertas, F.M. (2006), "Female patronage in classical Ottoman architecture: Five case studies in Istanbul," Tesis Sarjana, Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University.
- Tezcan, B. (2008), "The debut of Kosem Sultan's political career," *Turcica*, Jil. 40, 347-359.

al-Thaqafi, Muhammad Ahmad Muhammad (2011), “al-Zawaj al-salatin al-Uthmaniyyin min al-ajnabiyyat wa atharuhu fi id‘af al-dawlah,” Tesis Sarjana, Kuliyyah al-Syariah wa al-Dirasat al-Islamiyyah, Jami‘at Umm al-Qura.

Webber, L. (2013), “Comparing harems: Abbasid and Ottoman Harem organization,” Senior Honors Theses, Department of History, The College at Brockport, State University of New York.

Yıldırım, N. (2010), *A History of Healthcare in Istanbul*, Istanbul: Düzey Matbaacılık.

